

Erken Dönem Bir Milliyetçilik Teorisyeni Olarak

İBN HALDÛN

Durmuş Hocaoğlu

Bayburt Vakfı, Bayburt Eğitim, Kültür ve Hizmet Vakfı Bülteni., Sayı: 5., Kasım 2007,
İstanbul., s.44-48

Bibliyografya Künyesi:

Hocaoğlu, Durmuş., “Erken Dönem Bir Milliyetçilik Teorisyeni Olarak İbn Haldûn”.,
Bayburt Vakfı, Bayburt Eğitim, Kültür ve Hizmet Vakfı Bülteni., Sayı: 5., Kasım 2007, İstanbul.,
s.44-48

İstatistikî Bilgiler:

Sayfa: 5., Kelime: 3.340, Karakter: Boşluksuz: 21.630, Boşluklu: 25.040

Not:

- 1: Bu makalenin 46ncı sayfasında “İbn Haldûn’un imzası” olarak takdîm edilen “Tekbîr”, bilgim ve muvâfakatım hâricinde, dergi editörü tarafından re’sen konmuştur.
- 2: Bu makalenin pdf metni, Umar İletişim Hizmetleri Ltd. Şti. tarafından te’min edilmiştir.

Durmuş Hocaoğlu
dhocaoglu@gmail.com
www.durmushocaoglu.com

Erken dönem bir milliyetçilik teorisyeni olarak

İBN HALDUN

Ebû Zeyd Velîyü'd-dîn Abdu'r-rahmân bin Muhammed İbn Haldûn (732H/1332M – 808H/1406M), İslâm dünyasının en büyük tarih filozofu; İslâm dünyasında Bilim'in kurumaya yüz tutmaya başladığı bir çağda, çöl ortasından fıskıran gür bir fikir pınarı; Cemil Meriç'in ifâdesiyle, "Şark'ın semâsında bir kayan yıldız"; modern sosyolojinin ilk temellendiricisi; empirist; bâzılarınca İslâm'ın marksisti; Sosyoloji'de ve Tarih'te Coğrafyacı ve Ekonomist okulunun ilk müjdecilerinden; fikirleri Doğu'da ve Batı'da, ama belki Doğu'dan ziyâde Batı'da büyük te'sîrler icrâ etmiş, İslâm dünyasının, küresel çapta te'sîr yaratan son büyük düşünürü, büyük yüz akımız, Kuzey Afrikalı âlim, filozof ve mutasavvîf.

Devlet, Mülk ve Asabiye

İbn Haldûn, içtimâî hayâtı ve bunun bir sonucu olarak da Mülk ve Otorite'yi, yâni Devlet'i, tabîî ve zarûrî olarak kabul etmektedir.¹ O'na göre, Devlet mekanik değil, organik bir varlıktır. Organisist (uzviyetçi) olarak nitelendirilen bu teorisini ile düşünce tarihinde önemli bir yeri bulunan Haldûn'un konumuzla ilgili en önemli ya-

İbn Haldûn (732H/1332M – 808H/1406M)

nı ise, O'nun, devlet, toplum ve tarih felsefesinin en temel anahtar kavramlarından birisi ve hattâ birçok bakımdan tartışmasız olarak birincisi olan çok temel bir kavramı icad etmiş olmasıdır. Bu temel kavram "Asabiye(t)"dir² İstisnâî hâllerde, bâzı devletlerin kuruluşunda bulunmayabileceğini kabûl etmekle berâber, Haldûn'a göre, Asabiye, Devlet'in kurulmasında birincil ehemmiyeti hâiz bir faktördür.

O'na göre, Mülk ve Büyük Hânedanlık ancak asabiyesi güçlü olan kavimler tarafından te'sîs edilebilir. Devletin ömrü, sâhası, onu kuran kavmin sayısının çokluğuna-azlığına, asabiyesinin kuvvet derecesine ve kurucu hânedanın niteliklerine bağlıdır.

Asabiye(t) kavramının Arapça dışındaki bir dilde bire-bir karşılığının bulunması zor olduğu gibi istilâh anlamını çok basite indirgeyerek târif etmek de zordur. Câhiliye dönemi Araplarında aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabaların oluşturduğu topluluğa "Asabe"³, bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı savunma refleksini harekete geçiren birlik ve dayanışma rûhuna da "Asabiye(t)" denirdi. Asabiyet, Asabe'ye, yâni "kan ve soy bağı"na bağlıdır; kaynağını oradan alır; bu sebeple, organik (genetik) yakınlık arttıkça asabî bağ artar, yakınlık azaldıkça da - kabileden aşîrete doğru gidildikçe - azalır.⁴ Haldûn da, Mukaddime'de Asabe ve Asabiyet hakkında şöyle demektedir:⁵ "Asabiye(t), birçok asabelerin birleşmesinden ve kaynaşmasından meydana gelir". Bu asabeler ve onlardan hâsil olan

1- İbn Haldûn., Mukaddime., "Birinci Mukaddime", Süleyman Uludağ Çevirisi., C: 1., Dergâh Yayınları., 2. Baskı, Mayıs 1988 [Kısaca: SU-I, 1988], s.271 v.dv.

2- İbn Haldûn., Mukaddime., II.7, 8, 1; III.1, 2, 4, 5, 6... ilh.

3- Bkz.; Hayreddin Karaman, "Asabe", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi [Kısaca: T.D.V.İ.Â.], C: 3., s.452-453

asabiyetler, aynı bir millet veya kavim içerisinde birden ziyâde olabilmektedir. Nitekim, Haldûn, Berberîlerden bahsederken de, “Berber(î)ler çeşitli kabîlelere ve asabiyetlere sâhiptirler./.../Mağrip'teki Berber(î) kabîleleri sayılmayacak kadar çoktur ve tümü de bedevîdir, asabelere ve aşiretlere sâhiptir” demektir.⁶

Asabiye'nin bir terim olarak anlamı hakkında da, burada detaylandırılmayacağı muhtelif açıklamalar bulunmaktadır. Ancak, vasatî olarak, Asabiye'nin, bir devletin kurulmasını ve hatâ ayakta tutulmasını sağlayan bir muharrik güç olduğu kadar bir muhâfiz güç; devleti ve toplumu bir arada tutan bağlılık, âdiyet, dayanışma ve sadâkat duygusu ve gücü olduğunu söyleyebiliriz.⁷

Asabiye'yi, birincisi, daha sıkı ve daha organik (uzvî) bir bağ teşkil etmesi bakımından asıl asabiye de diyebileceğimiz **Neseb (Soy) Asabiyesi** ve daha az sıkı ve uzvî değil müessesevî (kurumsal) olan, bir anlamda “üst-asabiye” olarak da nitelenebilecek **Sebeb Asabiyesi** olmak üzere iki türe takسیم eden Haldûn, sâdece “asabiye” dendiğinde asıl olarak kastedilen Neseb Asabiyesi'ni, temel olarak bir ‘neseb’, ‘soy’ üzerine temellendirilmiş bir dayanışma rûhu olarak takdîm etmekte ve bu itibarla da erken bir milliyetçilik teorisyeni hüviyeti ile karşımıza çıkmaktadır.

Mukaddime'nin ikinci bölümünde [II.VII], insanlar arasındaki fitratan mevcut olan başkasının malına, mülküne, canına zarar verme gibi kötülöklere temas eden Haldûn, bunların önlenmesi için “kahr ve kuvvet” (sultan) dizgininin zarûretinden söz etmekte, temelde ise Asabiye olmadan bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. Kur'ân'da anlatılan Yûsuf kıssasında da [Yûsuf: XII/14] delil olarak gösteren filozof, nihâyet genel bir

hükme varmakta ve “Nübüvvet, devlet kurmak ve dâvet gibi, halk yığınlarının sevk edilmesi istenen her konuda da aynı durum vardır” demektir. Yâni, bu gibi insânî başarılar, ancak soy bağıllığı temeli üzerinde kurulabilmektedir. Din kurulmasında Asabiye'nin ne denli önemi olduğu, III. bölümde de kısaca ele alınır. “Dinî dâvet asabiyete dayanmadan tamamlanamaz” başlıklı fasılda [III.VI] Hz. Peygamber'in şu hadîsi mesned olarak öne sürülmektedir: “Allah, kavminin himâye ve desteğine sâhip olmayan bir peygamber göndermemiştir”⁸ Bundan sonraki kısımda ise [II.VIII], “asabiye, sadece neseb birliğinden veya o mânâdaki diğer birşeyden hâsil olur” hükmünü veren Haldûn, bu bölümde çok açık ve seçik olarak, insanlar arasındaki akrabalık, kan bağı, soy birliğinden ileri gelen Neseb Asabiyesi'nin faydasını “söz konusu bağ ve kaynaşma” olarak nitelendirmekte ve “açık ve seçik bir neseb”in faydasını da şöyle ifâde etmektedir: “Neseb açık ve seçik olursa, insan rûhunu imdâda koşmaya sevkeder./.../ neseb açık ve seçik olma vasfını yitirir de ilim kabilinden bir şey hâline gelirse, neseb konusunda vehmin ve tasavvurun nefse temin ettiği fayda ortadan kalkmış ve asabiyetin sevkettiği imdâda yetişme hissi zâil olmuş olur. Bu takdirde nesebde hiçbir fayda yoktur”. Bundan sonra, II. bölümün, “asabiyetin giderek ulaştığı nihâî gaye mülktür” başlıklı XVIInci faslında, himâye, müdâfaa ve hak aramanın ancak Asabiyet ile kaabil olabileceğini; Âdemoğlu'nun, insânî tabiatın gereği olarak, her içtimâî teşkilâtlanmada, insanların yekdiğerinin tecâvüzüne mânî olmak üzere bir yasakçıya (kaanun koyucu) ve bir hâkime (siyâsî otorite) ihtiyaç hissettiğini, bunun da ancak belirli bir asabiyete dayanarak ve diğer asabiyetlere karşı gaalip gelerek sağlanabi-

leceğini ve asabiye sâhibinin muayyen bir rütbe ve kademe ulaşınca daha fazlasını talep edeceğini ve bu sürekliliğin nihâyet – muayyen bir toprak parçası üzerinde – tam bir otoriteye, yâni Mülk'e sahip olmasıyla neticeleneceğini söylemekte ve “Mülk (siyâsî otorite) asabiyetin gayesidir” hükmüne ulaşmaktadır.

Haldûn, bir devletin kuruluşunda olduğu gibi yürütülmesinde de soy temeline dayalı bağıllık olan Asabiye'yi kesin bir şart olarak ileri sürmekle beraber, zamanla bu Soy Asabiyesi'nin yerine başka bağıllık mekanizmalarının gelişebileceğini de söylemektedir. Bu vaziyette, bir tür “üst-asabiye” olan ve artık soy-sop bağlarına ihtiyâcı kalmamış bulunan; aynı büyük siyâsî organizasyonda yer almaktan, ortak siyâsî / medenî / müessesevî değerleri paylaşmaktan ileri gelen ve Sebebî Asabiye denebilecek yeni bir asabiye, bir devletin kuruluşundan sonraki daha ileri - ve daha gelişmiş - safhalarında ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Haldûn'a göre, “Asabiye(t)” sâdece soydan gelen bağıllıktır ve her şeye rağmen, “mülk ve büyük hanedanlık sâdece kabîle ve asabiyetle hâsil olur”⁹. Fakat, Haldûn, aynı fasılda devam ederek, başlangıçta devletin temellerinin atıldığı çağın unutulması, uzun zaman hadârî bir hayat içinde yaşanması, hadârî bir neslin ortaya çıkması ve ‘işlerin yoluna girmesi’ neticesinde, halk, asabiyete ihtiyacı kalmamış devlet ve iktidar sâhiplerini tanırlar demektir. Bu nesil, başlangıçta (devletin kuruluşunda) işin nasıl olduğunu anlamaz, bu uğurda önceliklerin karşılaştıkları zorlukları bilmezler. Bunun içindir ki, “Devlet, oturduktan ve işler yoluna girdikten sonra Asabiye'ye ihtiyaç da duymayabilir” [Mukaddime., III.II]. Fakat, yine de, “devletin temellendirilmesi ve başlangıçtan itibaren korunması asabiyet sâyesinde olma-

4- Mustafa Çağrıncı, “Asabiyet”, T.D.V.İ.A., C: 3., s.453-455; Ahmed Ateş., “Asabiyet”, İ.A., C: 1., s.663-664

5- İbn Haldûn., Mukaddime., III.X., [SU-I, 1988., s.499, pr.2]

6- İbn Haldûn., Mukaddime., III.X., [SU-I, 1988., s.497, p.2]

7- Bu terimin muhtelif anlamları hakkında özet bir bilgi için, bkz: Ümit Hassan., İbn Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi., s.204-208

8- Tahsin Görgün., “İbn Haldûn (Görüşleri)”, T.D.V.İ.A., C: 19., s.548, sü: 3, pr: 3

tadır."¹¹ İşte, bu dönemde, soy bağına (Asabiye'ye) ihtiyaç duymayan bir devlet husûle gelebilir. Bu, toplumu bağlayan başka bir bağlılığın ortaya çıkmasıyla mümkün olur ki bu, Neseb (Soy) Asabiyesi yerine ikame olan veya olmaya başlayan ve O'nun, *bâzı mülkî nisap sahipleri* diye tavsif ettiği ve, Devlet'in aslî kurucu asabesinden ("fi'1-asl") olmayıp *başka asabelerden* olan, ama, Devlet'ten (Mülk'ten) pay alan, yâni Devlet'i, o devleti kuran asabiye gibi kendilerine âit hisseden kitleyi bağlayan dayanışma bağıdır.¹² Yâni; belirli bir soy asabiyesi bir devlet kurar ve diğer, diğer bâzı asabelere (halklara, kavimlere, milletlere) karşı galebe elde eder, onları hâkimiyeti altına alır; başka bir asabiye mensub olan mağlûplarda, zamanla galiplerin (onların asabiyesinin) hükümranlılığını benimsemiş, kendilerine boyun eğme hâlet-i rûhiyesi hâsıl olur; hattâ ona destek olur; zîra onun asabiyesine teslim olmuşlardır; iz'anlarda ve zihinlerde galiplerin hâkimiyeti meşrûlaştırılmıştır, içselleştirilmiştir. Nitekim, filozof, bu meşrûlaştırmayı, "*iz'anlarda ve zihinlerde onlar lehine îmâ-nî bir akîde yerleşmiştir*" şeklinde açıklamaktadır ki bu cümleyi, mağlûpların galiplerin hâkimiyetini tanımayı îmânî bir umde gibi telâkkî etmeleri şeklinde anlamak kaabil olabileceği gibi, mağlûpların galiplerle aynı dinde olmaları hâlinde, "din birliği" gibi bir idenin bu bağlılığı sağladığı şeklinde anlamak da mümkündür. Nitekim Haldûn, bu faslın hemen akabinde [Mukaddime., Bölüm III, Fasil: IV] "*sâhası geniş ve hâkimiyeti büyük olan hânedanlıklar (devletler) Din esâsına dayanır*" demektedir.

Haldûn'un tasvîr etmiş olduğu bu devlet ve toplum tipinin, daha karmaşık düzenlenmiş, daha ileri ve daha mütakâmîl bir organizasyon demek olduğu âşikârdır. Filhakîka, belirli bir seviyenin üstünde büyümüş Mülk'ün bekaasında göz önünde tutulacak olan şey, sâdece "kurucu soy"a bağ-

lanıp tebaanın diğer kısmını dışlamak olmamalıdır; aksi takdirde, kendisinin Devlet tarafından kucaklanıp temsil edilmediğine inanmaya başlayacak olan diğer soy bağlılarının Devlet'e olan sadâkatleri zayıf olacaktır.

Öyleyse, Nesebî Asabiye'de toplumu birbirine bağlayan, Devlet'i kuran ve ayakta tutan irâde, aynı soya bağlı ve/veya âit olmaktan, daha sahih bir ifade ile, aynı dil ve/veya kan kökünden olmaktan ve/ya öyle hissetmekten kaynaklanırken, Sebebî Asabiye'de Devlet'i kuran değil ama ayakta tutan irâde daha karmaşık bir fonksiyonellik kazanmakta ve esas îtibâriyle neseb, kan veya soy bağı duygusu ye-

İbn Haldûn'un imzası

rine, daha ziyâde gelişmiş ve daha ziyâde karmaşıklaşmış sosyal münâsebetler örgüsünün îcâbâtından olan ilişkilerden ileri gelen daha yüksek yüksek seviyede bir içtimâî irâde olmaktadır ki buna "**Sosyal Mukavele**" de diyebiliriz.

Neseb Asabiyesi'nde aynı nesebden, aynı soydan gelmek, soydaş ve hattâ kandaş olmak kaçınılmaz bir şart olduğu halde, Sebeb Asabiyesi'nde böyle bir şart yoktur; hattâ bu asabiye zâten bu şartın nâmevcüdiyetinin bir ürünüdür. Neseb ve sebeb asabiyeleri arasında yaratıcılık ve harekete geçircilik bakımından fark yoktur. Önemli olan, bu bağdaki 'sıklık' ve 'hayatiyet'tir.

Ancak, yine de, Haldûn için "*Asabiye(t)*" sâdece *soydan gelen bağlılıktır ve her şeye rağmen, "mülk ve büyük hânedanlık sadece kabile ve asabiyetle hasıl olur.*"¹³

Asabiye ve Din

Haldun felsefesinde Din'in de kurucu ve ayakta tutucu bir unsur olarak toplum ve devlet hayatında fevkalâde mühim bir yeri ve değeri bulunmaktadır. Nitekim, O'na nazaran, "*sahası geniş ve hâkimiyeti büyük olan hânedanlıklar din esasına dayanır*" [Mukaddime., III.IV] ve kezâ, "*Dinî dâvet yeterli sayıya sahip olan asabiyet kuvvetine ek olarak devletin aslındaki kuvvetini daha da artırır*" [Mukaddime., III.V]. Burada, Haldûn'un "din" faktöründen bu şekilde söz etmesinden öyle anlaşılmaktadır ki, O, Devlet'in kuruluşundan sonra, Mülk'ün devamlılığı ve istikrârı için, Devlet'in sâdece kuvvete dayalı olmayan, meşrûyetini kuvvetüstü ve metafizik bir değer ve aynı zamanda kuvvet'e meşrûyetini de veren süprem bir makam olan Din'den almasını gerekli görmektedir. Bununla, aynı zamanda, Haldûn'un, istikrarlı ve uzun ömürlü bir devletin varlığını "din birliği"nde gördüğünü de söyleyebiliriz. Kezâ, Din Birliği'nin, muhtelif asabiyelere bağlı olan tebaanın arasında bir nevi "sosyal mutâbakat faktörü" olarak alındığı da anlaşılmaktadır. Bu sûretle Haldûn felsefesinde, genişleyen ve büyüyen bir devlet, sâdece "kurucu asabiye"nin kuvvet yolu ile galebesine dayanmayan, fakat aynı zamanda meşrûyetini Din'den de alan, aynı ortak din paydasında buluşmak – yâni 'dinî homojenlik' - yolu ile bir birlik, bir içtimâî mutâbakat ve mukavele sağlayan bir devlet olmalıdır. Bu mutâbakat zemini, Devlet'in muhtelif unsurları arasında, Soy Asabiyesi'nden farklı olan yeni bir "bağlılık duygusu", "yeni bir asabiye" yaratacaktır. Haldûn, Din'in bu homojenleştirici fonksiyonunu "Dinî Renk" (sıbğa-yı din) kavramı¹⁴ ile açıklamakta ve özetle şöyle demektedir [Mukaddime., III.V]: Dinî Renk, yâni aynı dine bağlı olmak yolu ile sağlanacak olan içtimâî homojenlik, farklı asabiyet sahipleri arasındaki rekabeti ve hasedi ortadan kaldırır, yönleri Hakk'a çevirir. Bunun neticesinde,

9- Filhakîka, Hz.Peygamber'in Risâlet mücâdelesindeki soy bağı desteği, Haldûn'un ne denli haklı olduğunun en mümtaz delillerindedir.

10- İbn Haldûn., Mukaddime., III.I (Başlık), [SU-I, 1988., s.479]

bu farklı asabiye mensupları - yâni farklı soy kökenlerine bağlı olanlar, veya diğer bir tâbirle farklı asabiye kimlikleri taşıyanlar -, durumları hakkında ileriye görünce, yâni geleceğinden emîn olunca, hedefleri bir olur ve bu durumda onların önünde kimseler duramaz. Bunun zıddı vâkî olduğunda, yâni Din Rengi bozulduğunda, diğer bir ifâdeyle, ortak din paydası kalkarak dinî homojenlik tahrip olduğunda; dinin te'mîn etmiş olduğu "ek kuvvet" ortadan kalkar ve hâkimiyet sâdece "asabiye nisbetinde" olur ve çözümlenir başlar.

Asabiye, Din ve Adâlet

Fakat bir cemiyeti ve bir devleti ayakta tutmak için sâdece asabiyet gibi tek başına din de yetmez; bunun yanında, "iyi hasletler" yâni "Adâlet" de şarttır [Mukaddime., II.XX]. Bir mülkün elden çıkması, bu iyi hasletlerin bozulmasıyla birlikte başlar. Nitekim, Haldûn, devletlerin kuruluştan çöküşe dek geçen süredeki tavır ve hâl değişmelerini tasnif ettiği fasılda, [Mukaddime., III.XVII-1], çökme safhası olan beşinci safhada, çöküş sebepleri olarak asabiyetin ihmâl edilmesi yanında, yozlaşan idârecilerin bu iyi hasletlerini terketmesini de vurgu ile belirtmektedir.

İmdi: Devlet ve Toplum hayatı için çok önemli olmasına rağmen, dikkat edilmelidir ki, Din tek başına ne bir mülk kurmaya ve ne de Mülk'ü elde tutmaya yeterlidir. Çünkü, "Dinî dâvet (dahi æ D.H.) asabiye dayandıktan tamamlanmaz" [Mukaddime., III.VI]. Bu hususta, yukarıda zikredildiği gibi, Hz. Peygamber'in bir hadîsine mürâcaat eden Haldûn, "Evvelce de geçtiği gibi sahih bir hadiste, 'Allah, kavminin himayesine ve desteğine sahip olmayan bir peygamber göndermemiştir' buyrulmuştur. Harikulade hallere sahip olma, en çok kendilerine ya-raşan

peygamberler için bile bu durum söz konusu olursa, (zafer için) kendilerinden harikulade haller verilmeyen kimselerin asabiyet olma-dan nasıl galip gelecekleri düşünülmeğe değer bir husustur" demektedir. Bu bölümde Haldûn'un şu tesbitleri çok mühimdir:¹⁵

"Halktan ve fakihlerden, münker ve kötü olanı değiştirme işine girişen ihtilalcilerin halleri de hep bu çeşittendir. Kendine ibadeti şiar edinen ve dinin istediği yollarda yürüyen şahıslardan bir çoğu, zâlim ve gaddar Ümera-ya karşı ayaklanma cihetine gitmişler, Allah'tan se-vap umarak marufu emr, munkeri nehy ve tağyir için halkı davet ederek (zulme) başkaldırmışlardır. Bu yüzden kendilerine tâbi olanlar artmış, peşlerine takılan kalabalıklar ve insan sürüleri çoğalmış-tı. Bunlar, bu uğurda kendilerini tehlikelere atmışlar, çoğu sevap alarak değil, vebal altına girerek bu yolda mahvolmuşlardır. Çünkü yü-ce Allah bu hususu (ihtilali ve isyanı) kendilerine farz kılmamıştır. Sadece güçleri yettiği zaman onlara bunu emretmiştir. Onun için Peygamber (s.a.); "Münker ve kötü bir iş gören kimse, onu eliyle, bu-na gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse, kalbiyle değiştir-sin", buyurmuşlardır.

Hükümdarların ve devletlerin ahvali sağlam, köklü ve güçlü bir şekilde yerleşmiş ve oturmuştur. Arkasında, kabileler ve aşiretler bulunan bir asabi-yete dayanan kuvvetli bir mutalebe (ve hak arama kudreti) olmadan onların durumu sarsılmaz, temelleri yıkılmaz. Ni-tekim bunu izah etmiş bulunuyoruz.

Aşiretlere ve asabelere dayanarak halkı Allah'a davet eden peygamberlerin

(s.a.) davetteki hali böyle idi. Üstelik nebiler, Allah'tan her şeyle te'yid olunmuşlar ve desteklenmişlerdi, yeter ki, O dilesin, (her şey olur). Lakin O, her şeyi istikrar bulan ve yerleşen bir âdete göre icra eder, başka türlü değil, (âdetullah, sünnetullah). Allah ha-kimdir, alimdir.

Şu halde, asabiyetten kopmuş olduğu için yalnız bir halde bulunan bir kimse (dinî islahat için) böyle bir yol tutsa, bu yolda haklı da olsa, kendisini helak ve felaket uçurumuna yuvarlamış olur. Şa-yet böyle bir yolu tutan kişinin hali bir de (siyasî) riyaset talep etme hususu ile karışık (ve samimiyeti şüpheli bir istismarcı) olursa bu takdirde, önüne bir çok engellerin çıkması ve yolunu bir çok felaket-lerin kesmesi daha fazla tabiidir. Zira Allah'a ait bir husus, onun rı-zası ve yardımı bulunmadan, onun için ihlasla çalışma ve müslümanlara karşı samimi olma hali olmaksızın tamamlanmaz, başarıya ulaşmaz. Hiç bir müslüman bu hususta şüphe etmez, basiret sahibi hiç bir şahıs bu konuda tereddüde düşmez."

Şu hâlde diyebiliriz ki, Haldûn, Din'i ve "Din Birliği"ni, bilhassa sâhası genişlemiş ve farklı asabiyetleri hükümranlığı altına almış bir devlet yapısında, diğer bir ifâdeyle "singüler" hâlden "plüral" hâle geçmiş bir toplumda devletin sıhhatli işlemesi ve bekası için çok önemli bir şart olarak görmekte, ancak, bunun, "sosyal mutâbakat" ve devletin istikrar ve bekası için tek başına yeterli olmadığını; daha açık bir ifâdeyle, müşterek bir dinin muhtelit bir cemiyette tek başına bir "konsensus"a ve Ülke'yi ve Devlet'i tek başına ayakta tutmaya muktedir olmadığını, olamayacağını tesbit etmiştir ki bu husus, tarih boyunca, O'ndan önce olduğu gibi, O'ndan sonra da, defalarca

11- İbn Haldûn., Mukaddime., III.II., [SU-I, 1988., s.483, pr: 3]

12- İbn Haldûn., Mukaddime., III.III., [SU-I, 1988., s.484]

13- İbn Haldûn., Mukaddime., Bölüm: III.I., [SU-I, 1988., s.479]

14- Boya mânâsındaki "Sibğa" [E's-sıbgâtu] (sad harfi ile) kelimesi, Kur'ânda Bakara sûresinin 138 numaralı âyetinde iki defa zikredilmekte ve dinî bir terim olarak, bir dine intisab ederek o din ile samimî bir şekilde özdeşleşmeyi ifâde etmektedir. Bu sûrede geçen şekli ile "sıgatu'llah", Allah'ın Dini, yâni Allah tarafından Peygamber'e Vahy ile indirilen Hak Din anlamındadır

doğruluğu test edilmiş bir hüküm ev-sâfindadır.

İmdi: İbn Haldûn, Asabiye-Devlet-Din münâsebetlerinde, Asabiye'ye – yâni Soy Asabiyesi'ne, Din'e göre çok daha fazla bir öncelik, ağırlık tanımaktadır: Din Birliği şarttır; ammâ, aynı soy asabiyesi içinde! Yukarıda da bahsedildiği üzere, O'na göre, gerek Devlet, gerek Din, gerçekleşmek için Asabiye'ye muhtaçtırlar; asabiye, yâni belirli bir soy birliğine dayanmaksızın, bunların ikisi de tahakkuk ettirilemez. Öte yandan, Devlet'in kurulması için Asabiye tek başına yeterlidir ve bu hususta, Din'in Asabiye'ye yardımı ancak bir katkı niteliğindedir. Bâlâda zikrolunduğu veçhiyle, din birliği şarttır; ammâ, aynı soy asabiyesi içinde, yâni soy asabiyesinden sonra! Şu hâlde, bir dinî ilkenin yardımı olmaksızın, Mülk (siyâsî organizasyon) gerçekleştirilebilir; Haldûn'a göre, en azından sahası büyük olmayanlar için bu böyledir.¹⁶

Din'in Mutâbakat Rolü, Asabiye ve Devlet'in ve Vatan'ın Aslı Sâhipleri: "Omurga"

O halde, buradan, Din'in mutabakat rolünün istisnâî durumlar hâricinde, aslî değil tâlî olduğu neticesi hâsıl olmaktadır.¹⁷ Haldûn, Devlet için Asabiye'nin farklı asabiyelere mensup tebaanın din birliğine nisbetle olan önemini, üçüncü bölümün sekizinci faslında ele almakta ve şu hükmü vermektedir: "Bir devletin büyüklüğü, sâhasının genişliği ve müddetini uzunluğu, onu ayakta tutanların azlığı ve çokluğu nisbetinde olur". Burada dikkat çekici olan taraf, fasıl başlığındaki

"*ayakta tutanlar*" ibâresidir. Kimdir bu "Devlet'i ayakta tutanlar ve nedir ayakta tutan irâde"? Haldûn, çok önemli bu suâli çok açık, çok net olarak şöyle cevaplandırmaktadır: **Devlet'i ayakta tutanlar, Devlet'i kuran asabe sâhipleri ve Devlet'i ayakta tutan irâde ise bu asabe sâhiplerinin asabiyesidir.**¹⁸

"Mülk sâdece asabiyetle olur; asabiyet sahipleri, gittikleri ve aralarında taksim ettikleri memleketlerde ve bölgelerde devletin hâmisidirler. Bir hânedanlığın kabîleleri ve asabe sahipleri ne kadar çoksa, o devlet o nisbette kuvvetli, sahip olduğu memleketler ve topraklar o derece fazla olur. Bunun için de daha geniş bir mülkü bulur."

.../...

Mülkün başlangıcında, devletin genişliği ve kuvveti, mutagalliblerin adedlerindeki bu nisbete göre olur. Devletin uzun ömürlü olma-sı da yine o nisbete göredir. Çünkü hadis bir şeyin ömrü, mizacındaki kuvvete göredir. Devletin mizacı (iç yapısı ve bünyesi) ise sadece asabiyetten oluşur. Asabiyet kuvvetli olursa, mizaç da ona tâbi olur ve ömrünün süresi de uzun olur. Asabiyet ise, belirtmiş olduğumuz gibi sayı çokluğundan ve fazlalığından ibarettir.

.../...

"Ömürleri itibariyle hanedanlıkların nisbetleri, onu ayakta tutanların nisbetine göredir. Allah'ın kulları içinde câri olagelen sünneti budur."

Haldûn, Devlet'in sâdece kurulmasının

ve ayakta tutulmasının değil ve fakat "tüm eserlerinin" dahi, o devletin aslındaki kuvvet nisbetinde olduğunu belirtmektedir. [Mukaddime., III.XVIII]. O'na göre bunun sebebi şudur: Eserler ve âbideler, başlangıçta devletin vücûda gelmesine esas teşkil eden kuvvete istinâden meydana gelir. Eserler, işte bu kuvvet miktarınca ve nisbetinde olur. Büyük heykeller ve devlete âit binâlar (âbide ve saraylar) bucümledendir. Bu gibi eser ve âbideler devletin ve hânedanlığın aslındaki kuvvetindeki nisbetinde vücûda gelir."

Burada sözü edilen "devletin aslındaki kuvvet" ile neyin kastedildiği gayet sarîhtir: O devleti kuran, onu ayakta tutan, devlet ve vatan (mülk) dara düşünce O'nun "kan bedeli"ni birinci derecede ödeyen, soy bağından neş'et eden Asabiye ki bu da, bu satırlarının müellifinin yazarının, "**Omurga**" tâbir ettiği ve Devlet'i kuran olduğu gibi, en son ve kritik durumda, Devlet ve Vatan kan bedeli istediğinde, diğer herkes bir taraf kaçırken, veya fırsat bu fırsattır deyip Devlet'in ve Vatan'ın etinden et koparmak üzere harekete geçerken, Devlet ve Vatan için her şeyini, ama her şeyini karşılıksız ve tam içselleştirilmiş bir aşk ile fedâ edecek olan, "belirli bir soy"dur: O devleti kuran, her vakit, en göze çarpmaz zamanda dahi arka fonda duran, Devlet'in ve Vatan'ın en büyük te'mînâtı olan kurucu soy. Bu ise, Haldûn'un, Khemeri'nin de üzerinde durduğu gibi, hayli erken bir dönemde bir milliyetçilik teorisini olarak kabûl edilmesi için en kuvvetli gerekçelerden birini teşkil etmektedir.¹⁹

15- İbn Haldûn., Mukaddime., III.VI., [SU-I, 1988., s.488, pr.3-s.489, pr.3

16- Fakat burada açık kalan bir husûsa dikkat çekmek gerekmektedir: Mülk'ü tek başına kurmaya yeterli addedilen Asabiye'nin, kendi içinde bir dinî homojenliğe sâhip olup-olmaması meselesi, kâfi derecede aydınlatılmış değildir.

17- "O halde, ..., dinin mülk ve devlete götürmekte asabiye üzerinde olumlu ve önemli bir katkısı söz konusudur. Ancak gene de asabiye-devlet-din ilişkilerini göz önüne alırsak, İbni, Haldûn'un burada, asabiyeye, diğer ikisine göre çok daha fazla bir öncelik, ağırlık tanıdığını görüyoruz. Çünkü ona göre gerek devlet, gerek din, gerçekleşmek için asabiyeye muhtaçtırlar. Öte yandan devletin kurulması için de yalnız başına asabiye yeterlidir. İbni Haldûn'un kendi sözlerine göre, bu konuda, dinin asabiyeye yardımı ancak bir katkı niteliğindedir. Yani, ..., devletin kurulmasında onusuz olunabilir. Herhangi bir dinî ilkenin yardımı olmaksızın mülk gerçekleştirilebilir. O halde siyasî sorunla ilgili olarak dinin rolü ikinci derecedendir. Labica'nın haklı deyimi ile o, asabiyeye göre "ikinci dereceden bir aktördür."

18- [Ahmet Arslan., İbni Haldûn., Vadi Yayınları., İstanbul, 1997., s.181, pr: 2]

İbn Haldûn., Mukaddime., III.VIII [SU-I, 1988., s.495-496]

19- Bkz.: T. Khemeri., "İbn Haldûn'un Mukaddime'sindeki "Asabiye" Mefhumu", Der Islam, Bd. XXIII, 1936, s.163-188., Çeviren: Hüseyin Zamantılı., 1982 Sosyoloji Konferansları., (Ayrı Basım), İstanbul, 1984, s.161-189